

השוא באוטוגרף פירוש המשניות לרמב"ם*

1. כתב־היד שהוא נושא דיוננו יש בו ייחוד רב: זה אוטוגרף פירוש המשניות של הרמב"ם. הווה אומר, אנו יודעים בכירור את זמנו ומקומו של הסופר. מתוך דברי הרמב"ם עצמו בדברי הסיום לפירוש המשנה אנו למדים, כי מלאכת הפירוש הושלמה בשנת 1168. ככל הנראה אף הניקוד סומן בידי הרמב"ם עצמו,¹ ואם כן הדבר — הסופר והנקדן אחד הם. וזאת לדעת — הניקוד בכ"י א"ר חלקי למדי. תיבות רבות אינן מנוקדות, ותיבות רבות אחרות מנוקדות באופן חלקי. לצורך המחקר נבדקו כל הצורות המנוקדות, לרבות מלים עבריות מנוקדות, המשובצות בתוך הטקסט הערבי של הפירוש.

2. העיון במלים המנוקדות מגלה בכל הנוגע לשוואים סטיות רבות מן הניקוד הטברני. יש דוגמאות רבות לחילופי שווא בתנועה, חילופי שווא בחטף וניקודים של שווא דווקא לפני אות דגושה. אייחד את דבריי לשתיים מן התופעות העולות מניקוד השווא: האחת — ניקוד שווא במקום פתח לפני אות דגושה בדגש חזק, והאחרת — חילופי שווא בסימני ניקוד אחרים, ומה שניתן ללמוד מהם על הגיית השווא במסורתו של הנקדן.

שווא לפני דגש חזק

3. בכ"י א"ר דוגמאות רבות למדי של ניקוד שווא במקום פתח לפני דגש חזק. כגון: **כְּנֻת** (בר', ב, ד פי'); ² **מְתִקְוִין** (פאה ו, יא ועוד)³ כנגד **מְתִבְנִין** (שק' ג, ג ועוד); **מְשֻׁמֶשֶׁת** (בר', ג, ז ועוד); **שְׁמֵש** (בר' ז, א פי') כנגד **שְׁמֵש** (פס' ז, יג); ³ **רְמָאִין** (פאה א, ג פי') כנגד **רְמָאִין** (דמאי ג, ה), ועוד הרבה.

4. שווא במקום פתח שלא לפני דגש מצוי בכ"י א"ר רק בשתי תבניות: **מְאָל** (תרו' ב, ה פי'), **מְאָל** (ערל' א, ז פי'), **מְאָלִיל** (תרו' ט, ג), **מְאָלִיל** (מעש' ג, ד פי' ועוד) — כנגד **מְאָלִיל** (תרו' ו, ג), **מְאָלִיל** (שם ז, ג). אם כן רק במלים **מְאָל**, **מְאָלִיל**, ולעניינן נשוב בדיון על חילופי פתח/שווא.

* מאמר זה הוא פרק מעבודת דוקטור הנכתבת על־ידי באוניברסיטה העברית בירושלים על הנושא: לשון המשנה באוטוגרף פירוש המשניות לרמב"ם' בהדרכתו של פרופ' מ' בראשר.

- 1 בעניין זה ארחיב את הדיבור בעבודת הדוקטור.
- 2 אין דוגמה נוספת של מלה זאת בניקוד. בכ"ק **כְּנֻתָו** (ערו' ד, ד).
- 3 חסרון הדגש החזק בתיבה 'מתכווין' וכן בתיבות אחרות אינו מלמד על הגייה בלתי־כפולה של הוא"ו. בניקוד א"ר בולטת נטייה להשמיט דגשים.

5. מלבד ניקודים רבים של שווא במקום פתח לפני דגש מצויות דוגמאות לחטף-פתח במקום פתח לפני דגש: חִיִּיבִין (בר' ז, א), שִׁיתְּאָפֶל (בר' ח, ז), אָמַת (פאה ב, ב) — כנגד אָמַת (ערו' ח, ז), מְעַשֵּׂר (דמאי ג, א) כנגד מְעַשֵּׂר (דמאי ב, ב ועוד). ויש עוד הרבה כגון אלו.

לכאורה, דוגמאות אלו שייכות לעניין אחר: חילופי פתח/חטף-פתח. בכל זאת, ראוי להסמיך אותן לענייננו בשל הנימוק הבא: אכן, בכ"י א"ר יש דוגמאות רבות לחילופי פתח/חטף-פתח, ואולם רובן המכריע מגמתן אחת: פתח במקום חטף-פתח, ולא להיפך. וכמעט בכל המקרים שהחילוף בהם נוהג בכיוון ההפוך, החטף בא לפני דגש. נראה, אפוא, שאין כאן מקריות בלבד, אלא שוב שימוש בסימן, המציין ברגיל תנועה חטופה, דווקא לפני דגש.⁴

6. מה משקפים ניקודים אלו? נראה, שאין לכרוך אותם בסוגיית חילופי פתח/שווא, כי בחילופים אלו הכיוון אחד הוא: פתח במקום שווא ולא להיפך. ועוד, הדוגמאות מלמדות שהחילוף אינו מוגבל לקטגוריות מורפולוגיות מוגדרות, אף לא למלים מסוימות. לעתים מלה כלשהי מזדמנת באותה משנה ממש, פעם בשווא ופעם בפתח. אם כן, לפנינו תופעה הכרוכה בהתניה פונטית: שווא במקום פתח רק בהברה סגורה בדגש חזק. מכאן, שהנקדן רמז לנו בניקודים אלו, כי פתח לפני דגש חזק היה הגוי באופן שונה מהרגיל. כלומר, בנסיבות אלו היתה התגוננות כלשהי — איכותית או כמותית — של הפתח.

7. תחילה נבחן את האפשרות של התגוננות איכותית. ממסורת הקריאה של קהילת ג'רבה⁵ אנו לומדים בפרשת מימושי הפתח, כי בהברה סגורה בלתי-מוטעמת, לצד המימוש השכיח של הפתח בגוונים שונים של תנועת a מצויים גם מימושים בגוונים שונים של תנועת e. שמא הניקוד בשווא מעיד על מימוש איכותי כזה של הפתח במסורתו של הנקדן? אפשרות זו היתה מסתברת אילו היה ניקוד א"ר מרמז כי השווא מציין אף תנועת e, דהיינו אילו נמצאו חילופי שווא בצירה/סגול. ואולם לא כן הדבר. כמעט אין חילופים כאלו. ולעניין זה עוד נשוב בהמשך.

8. ואשר לאפשרות, שההתגוננות היא כמותית: שמא הניקודים הללו משקפים הגייה קצרה מן הרגיל של הפתח לפני מכפל. בדיקת מסורות הקריאה של ג'רבה וחלב מעלה, כי במסורות אלו הפתח בהברה סגורה בלתי-מוטעמת עשוי להיות חטוף, ובמיוחד: שההברה סגורה בדגש חזק.⁶ אם כן, אפשר שגם כתב-היד שלנו משקף הגייה חטופה של הפתח בנסיבות אלו, והדבר סומן באמצעות שווא, שהוא הסימן הידוע לתנועה חטופה.

9. יתר על כן, מן הניקוד בא"ר אנו לומדים, שהשווא היה הגוי כפתח (על כך עוד

4 ראו לעיין, כי כ"י א"ר אינו היחיד המציג ניקודים של שווא במקום פתח דווקא לפני דגש. בקטעים מהגניזה (אוקספורד e37 [8], [2710] עמ' 70-97) מצאתי תופעה בולטת ביותר של שווא במקום פתח לפני דגש.

למשל: אָתָה, צָדִיק, קָפִיךָ, רְבִים ועוד הרבה. ויצוין כי יש בקטעים הללו סמנים של ניקוד "ספרדי": חילופי צירה/סגול; כלומר, אין לחשוד בהם שהם משקפים מסורת תימנית-בבלית.

5 כץ, ג'רבה, עמ' 83-85.

6 כץ, ג'רבה, עמ' 84; כץ, חלב, עמ' 46.

נרחיב את הדיבור). אם כן, אפשר להניח, כי השווא שסומן לפני הדגש משמש ציון לתנועת a חטופה. מכל מקום, מה שברור ללא ספק הוא, שפתח בהברה בלתי-מוטעמת סגורה בדגש חזק — הגייתו היתה שונה מהגיית הפתח הרגיל.⁷

חילופי שווא בסימנים אחרים

10. בכ"י א"ר בולטת תופעת חילופי שווא/פתח. בתיבות המנוקדות יש דוגמאות רבות מאוד לפתח במקום שווא. נביא כאן אחדות מהן: תַפְּלֹת (בר' ט, ז); בְּנֵי־וֵי (סוט' ז, ד); מְפֹרָוֹת (שבי' א, ו); לְקַיֶּמְךָ (שבי' ב, י); כנגד לְקַיֶּמְךָ (שם, פי'); שְׁנֵה (שבי' ט, ו) כנגד שְׁנֵה (שם, פי').

ומה בדבר החילוף ההפוך, כלומר שווא במקום פתח? להוציא הדוגמאות שכבר דיברנו עליהן, של שווא במקום פתח לפני דגש, שהן עניין לעצמו, אין כמעט דוגמאות לחילוף זה. (ראה לעיל סעיף 4.)

11. מה ניתן לומר על חילופים אלו? הדוגמאות המציגות פתח במקום שווא מספרן רב לאין ערוך ממספר הדוגמאות המציגות שווא במקום פתח. שווא במקום פתח מצאנו רק במלים מאַל, מאכיל. שתיהן מאותו שורש, ואולי לא מקרי הדבר, שהשווא מצוי דווקא לפני אל"ף שהיתה ראויה לסגור הברה; ויש לכך הקבלה בכ"י פס, ובמיוחד בכתב-יד בניקוד בבלי, שבהם זו תופעה מצויה.⁸ לעומת זאת פתח במקום שווא מצאנו בלא התניות כלשהן.⁹ ברוב המקרים החילוף בא בראש המלה, אך יש שהוא מופיע באמצע המלה.

ממצאים אלו הביאו אותי לידי מסקנה, כי לפנינו עדות על הגיית השווא כפתח במסורתו של הנקדן.

7 ועוד יצוין: לממצאים אלו מצטרפות עדויות מעטות של שווא במקום תנועות אחרות לפני דגש, כגון קְרָדְמוֹת (פאה ד, ד) כנגד קְרָדְמוֹת (שבי' ה, ד [2x]), ועוד דוגמאות אחדות. אפשר שתופעת חיטוף התנועות בהברה בלתי-מוטעמת סגורה כמכפל חלה במידה לא מבוטלת אף בתנועות אחרות, ולא רק בפתח, אלא שהחיטוף בא על כיתויו בניקוד דווקא כשהתנועה היא a, שכן במסורת שהיתה ביסוד ניקוד כה"י היה השווא הגוי כפתח.

8 בר-אשר (איטליה, עמ' 82-83) הביא דוגמאות של שווא במקום פתח, ובתוכן מְאָכִילָה (2x), מְאָכִילִין! אך שם נמצאו דוגמאות נוספות משורשים אחרים, ובכולן שווא במקום פתח לפני אל"ף. בר-אשר משער (שם) כי אלו חילופים גראפיים, שנגרמו כתוצאה מהגיית שווא כ־a לפני עיצור גרוני שתנועתו a. ניקוד דומה נמצא גם בכתב-יד בניקוד בבלי: מְאָכִיל (פורת, ל"ח, עמ' 84); מְאָכִיל (ייבין, הניקוד, עמ' 234, סעיף ט. 27) — אך שם ניקוד זה הוא חלק מתופעה כללית: 'התופעה האופיינית בניקוד הגרוניות א, ע כשהן ראויות להיות שוואות בסוף הברה באמצע חיבה הוא שינוי מקום התנועה: היינו ניקודה של התנועה אחר הגרונית, ואילו העיצור שלפני הגרונית, שבצורת היסוד התנועה באה אחריו, מנוקד בשוא או שאין מעליו שום סימן ניקוד' (ייבין, הניקוד, עמ' 232, ס' ט. 24). אם כן, שמה הניקודים מְאָכִיל, מְאָכִיל, בכ"י א"ר וכן בכ"י פס משקפים הגיית תנועה חטופה לפני גרונית שהיתה ראויה לסגור הברה, כלומר: מה שהוא בניקוד הבבלי תופעה כללית, מצוי במסורות איטלקיות-ספרדיות במידה מצומצמת.

9 השווה לממצא העולה מכ"י פס (בר-אשר, איטליה, עמ' 81-83), שם הפתח מחליף שווא בעיקר לפני גרונית שתנועתה a, ובדגם אחד בלבד: הצורה הפועלית שְׁחָטוּ (תחת שְׁחָטוּ) ואחיותיה.

12. וכאן אעיר הערת אגב: ניקוד כ"י א"ר מציג חילופים חפשיים של קמץ ופתח. אם כן, יש לצפות למצוא לצד הדוגמאות הרבות של פתח במקום שווא אף דוגמאות של קמץ במקום שווא. ובכל זאת נמצאה רק דוגמה אחת כזו: גְרִיסִין (פאה ח, ג; שם, פ"י) כנגד גְרִיסִין (מעש' ה, ח; שם, פ"י). וייתכן שאפילו בדוגמה זו אין השווא מכונן לתנועה a. אולי הכיר הנקדן שתי מסורות קריאה במלה זו: גְרִיסִים, גְרִיסִים. ויצוין כי הקריאה בקמץ היא אחת הקריאות של מלה זו במסורת תימן.¹⁰ מכל מקום, בסוגייה זו של חילופי שווא בסימן המכוון ברגיל לתנועה a, לא בא לידי ביטוי החילוף החופשי בין קמץ לפתח בכ"י א"ר.

13. הסברה בדבר הגיית השווא a- מקבלת סיוע מתופעה אחרת בניקודו של כ"י א"ר. בכתב-יד זה יש דוגמאות רבות לשווא בגרוניות, בנסיבות שבמסורת טבריה יבוא באופן קבוע חטף-פתח. במקרים רבים קשה לדעת אם השווא מציין חטף-פתח, השווה במסורת כ"י א"ר לפתח, או שהוא ציון לשווא נח. בקטגוריות מסוימות יש התאמה רבה בין ניקוד השווא במקום חטף בכתב-היד לבין הגיית הגרוניות בשווא נח במסורות העדות. למשל, שווא בצורות פועליות שתבניתן קְטֹלָה, קְטֹלוּ, קוּטְלִים. מחקר מסורות הקריאה ה"ספרדיות" הראה כי בקריאת המשנה צורות בקטגוריות אלו הן בדרך-כלל מלעיליות, והשווא שבהן נתאפס.¹¹ אולם בכ"י א"ר יש דוגמאות של שווא בגרונית אף בראש המלה. ופעמים רבות אותה מלה עצמה נמצאת מנוקדת בחטף-פתח או בפתח לצד הניקוד בשווא, כגון:

הָרִי (בר' ז, ה) כנגד הָרִי (בר' א, ט; שבי' ו, ג ועוד הרבה); עֲקוּרָה (פאה ו, ט) כנגד עֲקוּרָה (שם, פ"י); עֲרוּגָה (כלא' ג, א) לצד עֲרוּגָה (שם, פ"י) וכן עֲרוּגָה (שם שם); מְשַׁעְרִים (תרו' ד, ו; שם, פ"י) לצד מְשַׁעְרִין (שקל' ד, ט) וכן מְשַׁעְרִין (שם, פ"י).

נראה, שבדוגמאות אלו ובדומות להן השווא משמש ציון לתנועת a, כמו שמציינות התנועות פתח וחטף-פתח. אם כן, מצאנו חיזוק לסברתנו כי השווא היה הגוי כתנועת a במסורתו של הנקדן.

14. לשם ביטוס ההשערה בדבר הגיית השווא a- , יש לבדוק אם נמצאים חילופי שווא אף בתנועות אחרות. אכן, בכ"י א"ר יש חילופי שווא בתנועות אחרות, לרבות חילופי שווא בתנועות סגול/צירה. אך שווא במקום סגול או צירה נמצא רק לפני אל"ף, ובדרך-כלל אל"ף שהיתה צריכה לסגור הברה, כגון: מְשַׁאֲאוֹד (מעש' א, ה); לְאֶסוֹר (ערל' ב, א). את עצם התופעה הזאת כבר הזכרנו לעניין הניקודים מְאָל, מְאָכִיל (שווא במקום פתח לפני אל"ף, לעיל סעיפים 4, 11 והערה 8).

צירה ואף חטף-צירה במקום שווא נמצאים רק לפני גרונית צרויה, כגון: יָהָא (בר' ט, ז פ"י), יָהָא (בר' ט, ז) — וזו אפוא הגיית השווא בתנועת הגרונית כפי שלמדונו בעלי-המסורה הטברניים. ואפשר שאכן אלו שרידי הגייה של שווא לפני גרונית בתנועת הגרונית כהוראת המדקדקים. מכל מקום ברור, שאין לפנינו חילוף חופשי של שווא בצירה/סגול.

15. בכ"י א"ר יש דוגמאות אף לחילופי חיריק בשווא. מתוכן בולטת קבוצת

10 ראה מורג, העברית, עמ' 56.

11 ראה: כץ, חלב, עמ' 82 — לגבי מסורות חלב, בגדאד וגירבה; ממן, תיטואן, עמ' 96.

דוגמאות, שבה החיריק הוא לפני יו"ד עיצורית: עֲנִין (תרו' א, ז פי'); הַמִּנּוֹ (ערו' י, טו) כנגד הַמִּינּוֹ (שם פי'); נִיר (ביצה ד, ה ועוד); דִּוּ (מג' ב, ב).¹² ביצוע השווא חכיריק לפני יו"ד עיצורית ידוע היטב מספרות המדקדקים, מניקודי מחזוריים אשכנזיים קדומים, מכתבי-יד בניקוד א"י ועוד.¹³ נוסף על ניקודי חיריק במקום שווא לפני יו"ד עיצורית, נמצאו דוגמאות אחדות שיש בהן חיריק במקום שווא ומעטות למדי המציגות שווא במקום חיריק.

16. בסיכום הממצאים בסוגיית חילופי שווא בתנועות אחרות בולטת לאין-ערוך תופעת הניקודים בפתח במקום שווא. על הגיית השווא כפתח אנו יודעים בראש ובראשונה ממסורת טבריה. היא עולה בבירור מספר דקדוקי-הטעמים ומחבורי הדקדוק השונים.¹⁴ אולם כידוע נהגו הנקדנים הטברניים לסמן בשווא את התנועות החטופות על כל גוניהן, ולכן אין בניקודם ביטוי למימושי השווא השונים, לרבות המימוש העיקרי של השווא כפתח, כפי שתואר בחיבוריהם. הגיית השווא כפתח ידועה היטב ממסורת הקריאה של יהודי תימן ומכתבי-יד תימניים¹⁵ וכן מכתבי-יד בניקוד בבלי.¹⁶ תכונה זו, של ניקוד המחליף פתח ושווא, מוכרת כתכונה תימנית-בבילית. אולם, ראויה לציון מסקנתו של פרופ' ייבין, במחקרו על הניקוד הבבלי, כי 'אין לראות בחילוף שווא בתנועה אחרת תכונה בבילית מקורית'.¹⁷ ואכן, פתח במקום שווא נע ידוע גם ממסורות אחרות. בניקוד א"י, לצד כתבי-יד שבהם סגול או צירה משמשים כסימן לשווא, מצויים אף כתבי-יד המסמנים תחת שווא את סימן הפתח.¹⁸ ועוד, תופעה זו ידועה אף ממסורת הקריאה המכוננת ספרדיות. למשל, מסורת קהילת ג'רבה, שבה אתה מוצא מימוש לשווא בתנועת a בראשון משני עיצורים זהים בקריאת המקרא ובחלק מן ההיקריות בקריאת המשנה, וכן תמיד זו ההגייה בשווא געיה.¹⁹

17. יתר על כן, בידינו עדויות על הגיית השווא כ-a בספרד עצמה, וזאת לפי דברי שלמה אלמולי: 'קצת מה שמצאנו בזמן הזה כסדר קצת המדקדקים הוא אנשי טולטולה, שקורין כל שווא כפתח'.²⁰ ועדות אחרת מספרד: האוטוגראפים של יוסף אבן אביתור (חי בספרד במחצית השנייה של המאה ה' ובראשית המאה ה"א, כלומר כ-150

12 מלה זו בחיריק במקום שווא נמצאת בניקוד בבלי: בְּדִי (יד' ד, יג) — פורת, ל"ח, עמ' 25; וכן דִּוּ (שבת א, ה) — ייבין, מסורת, עמ' 145, לצד צורות בשווא.

13 על המסורת הטברנית ראה פירוש אצל מורג, העברית, עמ' 160–166. על מחזוריים אשכנזיים ראה אלדר, אשכנזי (א), עמ' 78–80. על ניקוד א"י ראה אלדר, שם, עמ' 79, הספרות המוכרת בהערה 160; וכן ראה יהלום, הניקוד הא"י, עמ' 51–53.

14 ראה פירוש הדברים אצל מורג, העברית, עמ' 160–166.

15 ראה מורג, העברית, עמ' 154–159, 173–174. על עדויות מכתבי-יד תימניים ראה למשל מורג, דברי מבוא, עמ' 228.

16 ראה ייבין, הניקוד, עמ' 308–310.

17 ייבין, שם, עמ' 308.

18 ראה למשל יהלום, הניקוד הא"י, עמ' 51–53.

19 כ"ן, ג'רבה, עמ' 128–130.

20 אלמולי, הליכות שבא, עמ' כח. חנוך ילון בדברי הסיום שהוסיף להליכות שבא' לאלמולי, בעמ' פג, מציין כי אלמולי נולד שנים מועטות לפני שנת ר"ן, אך לא הכריע בשאלה אם ר' שלמה אלמולי בעצמו היה ממגורשי ספרד או שאבותיו נתיישבו בטורקיה לפני הגירוש.

שנה לפני זמנו של הרמב"ם).²¹ באוטוגראפים אלו מצויות דוגמאות לא מעטות של ניקודי פתח במקום שווא.²² אם כן, הממצא העולה מניקודו של כ"י א"ר בדבר חילופי פתח/שווא בטקסט שמקורו בספרד, ממצא זה אינו עומד לבדו.

18. ועוד הערה אחת עמי לסיום. חנוך ילון הביע השערה,²³ כי היה הבדל בהגיית השווא בין ספרד הדרומית לבין ספרד הצפונית. ילון הסתמך על אזור המגורים של המדקדים הספרדיים השונים. לפי השערתו, בספרד הדרומית נתקיימה הגיית השווא כפתח, והיא ההגייה הקדומה יותר, ואילו בספרד הצפונית נהגה הגיית השווא כסגול, והיא ההגייה המאוחרת. עדותו של שלמה אלמולי על הגיית השווא כפתח כפי בני טוליטולה (= טולדו) מסתברת היטב על-פי השערה זו. ועתה יש להוסיף ולומר, כי אף בממצאים העולים מכ"י א"ר יש סיוע להשערה, שהעלה ילון; שכן הרמב"ם מוצאו מקורובה שבדרום-ספרד, וכמוהו יוסף אבן אביתור שהוזכר לעיל, אף הוא מוצאו מספרד הדרומית: הוא נולד בעיר מארידה (צפונית-מערבית לקורדובה) ואחרי-כן העתיק את מגוריו לקורדובה עצמה.

אם כן, סברת השיקולים של ילון ומסקנת הממצאים במחקרנו מאוששות ומשלימות זו את זו.

רשימת הקיצורים

כתבי-יד

א"ר = משנה בכתב-יד, אוטוגרף של הרמב"ם, מהדורה פקסימילית של ס' ששון, קופנהגן תשט"ו ואילך.

פי' = פירוש המשנה בכ"י א"ר.

פס = משנה כ"י פאריס 328-329, מהדורה פקסימילית, ירושלים תשל"ג.

ק = משנה כ"י קאופמן A50, מהדורה פקסימילית, ירושלים תשכ"ח.

ביבליוגרפיה

אלדר, אשכנז (א) = א' אלדר, מסורת הקריאה הקדם-אשכנזית מהותה והיסודות המשותפים לה ולמסורת ספרד; כרך א — עניני הגייה וניקוד [=עדה ולשון ד], ירושלים תשל"ט.

אלמולי, הליכות שבא = ש' אלמולי, הליכות שבא, ירושלים תש"ה.

אשתור, קורות היהודים (א) = א' אשתור, קורות היהודים בספרד המוסלמית, כרך א, ירושלים 1966.

21 ראה: פליישר, אבן אביתור; אשתור, קורות היהודים (א), עמ' 233 ואילך.

22 למשל, בכ"י קימברידג' T-S 10H7, 7 אנו מוצאים פתח במקום שווא נע: יציקת, בראשיקון, יסדרנו, לבדי, להשחית ועוד הרבה.

אני מודה לפרופ' ייבין, שבסיועו הגעתי אל אוטוגראפים אלו.

23 ברברי הסיום שלו בספר 'הליכות שבא' לאלמולי, עמ' צג-צד.

בר־אשר, איטליה = מ' בר־אשר, פרקים במסורת לשון חכמים של יהודי איטליה [=עדה ולשון ו], ירושלים תש"ם.

הלוֹם, הניקוד הא"י = י' יהלוֹם, הניקוד הא"י בקדושתות הדותה למשמרות ותופעות הלשון העולות ממנו, לשוננו לד' (תש"ל), עמ' 25–60.

ייבין, הניקוד = י' ייבין, הניקוד הבבלי ומסורת הלשון המשתקפת ממנו, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תשכ"ח.

ייבין, מסורת = י' ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, אקדמון, ירושלים תשל"ג.

כ"ץ, ג'רבה = ק' כ"ץ, מסורת הקריאה של קהילת ג'רבה במקרא ובמשנה [=עדה ולשון ב], ירושלים תשל"ח.

כ"ץ, חלב = ק' כ"ץ, מסורת הלשון העברית של יהודי ארם צובא (חלב) בקריאת המקרא והמשנה [=עדה ולשון ז], ירושלים תשמ"א.

מורג, דברי מבוא = ש' מורג, דברי מבוא לסדר מועד של המשנה, כתב־יד בנוסח תימן עם פירוש הרמב"ם בערבית, קובץ ב, עמ' 223–233.

מורג, העברית = ש' מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ג.

ממן, תיטואן = א' ממן, מסורת הקריאה של יהודי תיטואן במקרא ובמשנה — פרקים בתורת ההגה, מסורות א, ירושלים תשמ"ד, עמ' 51–120.

פורת, ל"ח = א' פורת, לשון חכמים לפי מסורות בבליות שבכתב־יד ישנים, ירושלים תרצ"ח. פליישר, אבן אביתור = ע' פליישר, יצירתו של יוסף אבן אביתור, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תשכ"ח.

קובץ ב = מ' בר־אשר (עורך), קובץ מאמרים בלשון חז"ל, חלק ב, ירושלים תש"ם.

משה שלש ערים' עשוי לומר שהעתיד בפסוק זה מורה על העבר, וכונתו כמוכח שהעתיד הדקדוקי מורה על העבר הטבעי. בדברינו נכנה את הצורות הדקדוקיות בשמות קטל, בינוני, יקטול, ונשאיר את השמות עבר, הווה, עתיד לזמן הטבעי.

לשיטתו של יאספרסן, הזמנים שהדובר נזקק להם כשבא לתאר פעולה מן הפעולות שבעה הם, וסדרם, מן העבר לעתיד, הוא: עבר מוקדם, עבר, עבר מאוחר, הווה, עתיד מוקדם, עתיד, עתיד מאוחר. לרוב הלשונות אין שבע פרדיגמות כדי להביע בהן את הזמנים האלה אחד לאחד, וכל לשון משלימה את החסר בדרכים שונות, בעיקר על-ידי יצירת צורות מורכבות בשיתוף פעולה העוזר.

המושגים עבר, הווה, עתיד, ברורים לכול; נבהיר את דברינו על-ידי דוגמות אחדות מן האנגלית בקשר ל'זמני הביניים' (ומי שיבקש פירוט נוסף יפנה לכתבי יאספרסן עצמו).

העבר המוקדם (יאספרסן, 1924, עמ' 262; יאספרסן, 1931, עמ' 357) מבוטא כרגיל על-ידי הצורה המורכבת הקרויה pluperfect או past perfect:

(1) *I had written* the letter before he came.

העבר המאוחר (שם, שם) מבוטא כרגיל על-ידי was to וגם בדרכים אחרות, כגון על-ידי פועל העוזר would:

(2a) They did not know much about what *was to happen* next day.

(2b) He was fifty nine years of age, and *would be* sixty next year.

להבעת העתיד המוקדם (יאספרסן, 1924, עמ' 263; יאספרסן, 1931, עמ' 360) משתמשת האנגלית כרגיל ב-future perfect:

(3) *I shall have written* the letter before he comes.

להבעת העתיד המאוחר (שם, שם) אין דרך קבועה, ומשתמשים בעבורו בצירופים שונים, כגון:

(4a) *I shall be going to write*.

(4b) If you come at seven, dinner *will soon be* ready.

נעיר שבעברית הישראלית אין דרך קבועה להבעת זמני הביניים האלה. כי יש לשים לב שבמשפט (3) יחס הזמנים שבין שתי הפעולות מבוטא על-ידי צורות הפועל, כך שהמלה before היא למעשה מיותרת, ואפשר היה לומר I shall have written the letter when he comes. לעומת זאת, אם אומר 'אכתוב את המכתב כאשר הוא יבוא', שתי הפעולות יובנו כבו-זמניות, ומלת הקישור 'לפני ש' נחוצה כדי לפרש את סדר הזמנים: 'אכתוב את המכתב לפני שהוא יבוא'.

מלבד סדרת זמנים זו מונה יאספרסן סדרות זמנים אחרות, ומהן מעניינת אותנו כאן סדרת הזמנים שהוא מכנה retrospective times, כלומר 'מופנים לאחור' (יאספרסן, 1924, עמ' 269–271; יאספרסן, 1931, עמ' 360–362). הפרדיגמה הקרויה perfect מבטאת כרגיל, לדעתו, 'הווה מופנה לאחור', וזו לשונו בעניין זה (בתרגום חופשי):

ה־perfect אינו ניתן לשיבוץ במערכת הזמנים הרגילה, מפני שנוסף ליסוד זמני טהור הוא מכיל יסוד של תוצאה. ה־perfect הוא הווה, אבל הווה פרמאנטיבי: הוא מתאר את המצב שבהווה כתוצאה של אירועים בעבר, וניתן אפוא לקרוא לו 'הווה המופנה

he became mad ואילו he has become mad [...]. 'לאחור'.
אינו אומר כלום על המצב כעת. (יאספרסן, 1924, עמ' 269).

בעברית הישראלית היינו אולי מתרגמים את המשפט הראשון 'הוא נעשה משוגע', והוא משוגע עד היום; ואת השני 'הוא השתגע', ללא התייחסות למצבו היום. במקרא עשוי קטל להביע הווה מופנה לאחור: 'ידעתי בני ידעתי' (בר' מח:ט) משמעו: נודע לי מקודם, ואני יודע עתה; 'זכרתי לך חסד נעורייך' (יר' ב:ב) משמעו: נזכרתי בו מזמן ואני זכור בו עתה (בדיוק כמו בלטינית memini).

בדומה להווה המופנה לאחור (שנוכל לכנות בעברית הווה מושלם) מונה יאספרסן 'עבר מופנה לאחור' (עבר מושלם) ו'עתיד מופנה לאחור' (עתיד מושלם), המתייחסים זה לעבר הפשוט וזה לעתיד הפשוט כמו שההווה המופנה לאחור מתייחס להווה הפשוט. אלא שהשפה האנגלית, וכנראה גם יתר הלשונות, אין לה פרדיגמות מיוחדות לזמנים האלה: ה-pluperfect, המביע עבר מוקדם, מביע גם עבר מופנה לאחור, וה-future perfect מביע גם עתיד מופנה לאחור. במשפט (1) יש לנו ביטוי של עבר מוקדם, אבל המשפט

(5) He came before *I had written* the letter

מבטא עבר מושלם. כמו כן לעומת המשפט (3) המבטא עתיד מוקדם יש לנו

(6) He will come before *I shall have written* the letter

המבטא עתיד מושלם: במשפט (3) כתיבת המכתב תיעשה בעתיד אבל לפני בואו של פלוני, ואילו במשפט (6) הכתיבה תיעשה אחרי בואו, אבל היא אינה מתוארת בהתהוותה אלא כגמורה בעתיד: זמן מה אחרי שפלוני יבוא יהיה לפניי מכתב כתוב על-ידיי.

3. משמעויות הפועל 'נמצא'

הפועל 'נמצא' בנפעל עבר, על כל צורותיו, בא במשנה 230 פעמים, על-פי הקונקורדנציה ללשון התנאים שנערכה על-ידי מערכת המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית. על-פי אותה קונקורדנציה בא אותו הפועל בחיבורי התנאים העיקריים 768 פעמים.² לגבי הצורות 'נמצא' ו'נמצאת' קשה להכריע, בהרבה מקרים, אם שייכות הן לקטל או לבינוני, כי הצורה 'נמצא' עשויה להיות קטל נסתר או בינוני זכר, והצורה 'נמצאת' עשויה להיות בינוני נקבה (ראה הנמן, § 38.234) או קטל נסתרת (שם, § 37.132; 38.131). נמשכנו אחרי ההכרעות של הקונקורדנציה, אשר נקטה כלל פשוט: בכל מקום של ספק משייכים את הצורה לקטל.³ ואמנם ברור הדבר שרוב שימוש

2 הקונקורדנציה של האקדמיה כוללת חיבורי תנאים אלה: משנה, תוספתא, מכילתא דר' ישמעאל, מכילתא דרשב"י, ספרא, ספרי במדבר, ספרי זוטא, ספרי דברים, מכילתא לדברים, ברייתא דמלאכת המשכן, סדר עולם רבה, ברייתא ד"ב מידות, ספרי יצירה. לא כללנו בעבודתנו זו את חמשת החיבורים האחרונים.

3 תודתי לפרופ' ישראל ייבין אשר סיפק לי מידע זה. הוא אך מסר לי את התיקונים שמערכת המילון ההיסטורי הכניסה בקונקורדנציה אחרי הדפסתה, כך שיכולנו לבסס את עבודתנו על טופס מתוקן.

הצורות האלה הוא בקטל, וילמד הסתום מן המפורש: צורות קטל הוודאיות (נמצאת, נמצאתך [לנוכח], נמצאתה, נמצאת, שנמצא, נמצאו, נמצאו) הן 330, ואילו צורות הבינוני הוודאיות (הנמצא, הנמצא, נמצאים, נמצאות) אינן אלא 25, ורובן במבנים תחביריים מיוחדים.

כל־הופעותיו של 'נמצא' ניתן לחלק אותן לארבע קבוצות, שבהן משמעותו הולכת ומחווירה: משימוש במשמעות חריפה עוברים בשלבים לשימוש כאגוד או כפועל-עזר, נטול משמעות עצמית, והדבר ניתן למיון אף לפי בחנים תחביריים. ואלו הן המשמעויות:

א. 'נמצא' = 'התגלה, עמד לפנינו (אחרי שנעלם)'; משמעות חריפה — שימוש מוחלט, שאינו זקוק לתיאורים.

בני העיר ששילחו את שקליהם ונגנבו או שאבדו, [...] נשבעים [השלוחים — ג'צ] לבני העיר ובני העיר שוקלים תחתיהם, נמצאו או שהחזירו הגנבים אלו ואלו שקלים. (שק' ב, א — לפי כ"י קאופמן, וכן תמיד להלן במובאות מן המשנה).
נימצא הגנב, משלם תשלומי כפל (ב"מ ג, א [[2x]).

משמעות זו באה במשנה רק פעמים ספורות — שכיחה יותר היא במקרא: 'ולאתנות האבדות לך היום שלשה הימים אל תשם את לבך כי נמצאו' (שמ"א ט: כ); 'ויעבר והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא' (תה' לו: לו), ועוד. עוד מקרים ספורים בלשון התנאים, כגון: לך נאמר 'אם לא ימצא הגנב' (שמ' כב: ז), שאם נמצא הגנב בעל הבית פטור מכל מקום (מכילתא גזיקין ט"ו, ה"ר עמ' 300).

ב. 'נמצא' = 'התגלה, היה קיים'.

ב1. עם תיאור מקום:

שרץ שנימצא במקדש (עיר' י, טו).
מעות שנמצאו בנין שקלים לנדבה (שק' ז, א).
מעות שנימצאו לפני סוחרי בהמה (שק' ז, ב).
המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים, ונמצאו עליה נדרים (כת' ז, ז).
על מנת שאין בה מומין, ונמצאו בה מומין (שם).
שור שנח את הפרה ונמצא ולדה בצידה (ב"ק ה, א).

ב2. עם תיאור זמן:

סכין שנמצאת בארבעה עשר (שק' ח, ג).
נמצא ההורג עד שלא תערף העגלה (סוטה ט, ז).
אין חטאת מיתה אלא שנימצאת מאחר שכיפרו הבעלים (תמ' ד, ג).
הילך במבוי ועשה עיסה ואחר כך נמצא שרץ (תוספתא טה' ד, ח).

ב3. עם תיאור מצב:

יתננה לעני שנימצא ראשון (פאה ד, ט).
למה זה דומה? לנעור(ל) ביתו לשומרו ונמצא צבי שמור בתוכו (שבת יג, ז).
יך לטבול במערה ונימצא מת צף על פי המערה (נזיר ט, ב).

[נכרי] (יש) [ש]נימצא עומד בצד הבור שליין (ע"ז ד, י).

נימצא [השרץ — ג"צ] שרוף על גבי [ה]זיתים (טה"ט, ט).

לקבוצה ב 97 היקרויות במשנה, המתחלקות כך: ב1 — 77, ב2 — 15, ב3 — 5. גם במקרא שימוש זה שכיח מן הקודם, בעיקר עם תיאור מקום, כגון 'הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו' (בר' מד: טז), 'וישמע עליהם חזקיהו ויראם את כל בית נכתה [...] ואת כל אשר נמצא באוצרתיו' (מל"ב כ: יג). לא מצאנו במקרא 'נמצא' + תיאור זמן, ורק פעמים ספורות (פעם יחידה?) 'נמצא' + תיאור מצב: 'נמצאו חמשת המלכים נחבאים במערה' (יהו' י: יז).

ג. 'נמצא' = 'התברר (שהדבר כך וכך)', עמד לפנינו (במצב מסוים); 'נמצא' ומשלימו מהווים נשוא מורחב (יואלי, § 23; בלאו, § 42).

התורם קישות ונימצאת מרה (תר' ג, א).

נימצא חומרו ק(ו)לו (חלה ד, ה; סנה' יא, ב).

נמצאו שני כתובים קיי(ו)מים (שק' ו, ו).

נמצאו דבריהם מכוונים (ר"ה ב, ו).

נמצא אחד מהם קרוב או פסול (יב' יב, ה).

המזבח היה שלשים ושתים ועל שלשים ושתים, עלה אמה וכנס אמה, זה הייסוד, נמצא שלשים על שלשים (מידות ג, א).

'נמצא' מתנהג במשפטים אלו כמעט כמו פועל קיום או אוגד; מכל מקום, כל חריפות משמעותו אבדה: אין כאן כוונה להופעה מפתיעה של דבר שלא היה מקודם, לגילוי פתאומי של דבר שאבד. זהו המבדיל בין משמעות זו למשמעות הקודמת: המשפט 'נכרי שנמצא עומד בצד הבור העליון' (ע"ז ד, י) אומר שהתגלה לפתע נכרי העומד בצד הבור העליון (משמעות ב3), ואילו המשפט 'זית שנימצא עומד בין שלוש שורות' (פאה ז, ב) אינו אומר אלא שיש זית העומד בין שלוש שורות. ההבחנה אינה תמיד חדה; את ההלכה הזאת

שני שוורים שהיו רועין ויצאו שני שוורים אחריהם נמצאו הרועים הללו מתים (תוס' ב"ק ג, ו, כ"י וינה — צוקרמנדל, עמ' 350)

אפשר לפרש 'מצאו את השוורים שיצאו לרעות, אחרי שנעלמו — והנה הם מתים' (הוראה 33), או 'התברר ששני השוורים שיצאו לרעות הם מתים' (הוראה ג). ואמנם הקשרים דר-משמעיים אלו מלמדים כיצד מהוראה 33 התפתחה הוראה ג. נוכל אף לומר שבכמה מן המקרים האלה 'נמצא' מתנהג כמו פועל תחושה (בלאו, § 43): 'התורם קישות ונימצאת מרה' משמעו 'ראו שהיא מרה'.

השימוש בהוראה ג שכיח ביותר במשנה, ומספר היקרויותיו עולה על מאה. במקרא אינו מופיע כלל. בארמית של המקרא מצאנו 'תקל תקילתא במאזניא והשתכחת חסיר' (דנ' ה: כז), שבו 'השתכח' מתפקד כמו 'נמצא' בהוראה ג: 'השתכחת חסיר' = 'נמצאת חסר'. דוגמות נוספות הציע לי עמיתי פרופ' מיכאל סוקולוף, ואלו הם:

ארעת שעתא ואישתכח ההוא מלכא חשש ימיעוי (ויקרא רבה לו, ב, מרגליות עמ' תתנח). עני יצחק ואמר לאברהם אביו: אבא כפות יתי יאות דלא בשעת צערי אפרסו ואערכבה יתך וישתכח קורבנך פסיל (תרגום ירושלמי, בר' כב: י).

ניסא תנינא כיון דנטל אבונן יעקב רגלוי מבאר שבע קפצת ארעא קדמוי ואשתכח יתיב
בחרן (תרגום ירושלמי, בר' כח: י).

אולי נוכל לשער ש'נמצא' קיבל הוראה זו כתרגום שאילה מן 'השתכח' – אף על פי
שיתכן גם התפתחות פנימית בעברית עצמה, כפי שאמרנו למעלה.

ד. 'נמצא' כפועל עזר.

בביטויים אחדים משמש לכאורה 'נמצא' במשמעות ג, אבל משמעותו אחרת. בביטויים
אלו המלה העשויה להתפרש כמשלים היא בינוני פועל של פועל המביע פעולה (ולא
הווייה) – 'נמצא עושה' – והצירוף אינו אלא צורה פועלית מורכבת, שבה משמש
'נמצא' כפועל עזר, ללא כל משמעות עצמית של גילוי פתאומי של דבר שלא ידענו עליו,
או שאבד, או שחיפשנו. הרכיב 'נמצא' שבצירוף, מכוח הוראתו הלקסיקאלית ומכוח
זמנו (קטל), מביע מצב שלאחר עשייה; הרכיב 'עושה', כלומר הפועל הבינוני, עשוי
להביע הווה או עתיד (כהוראת הבינוני בלשון חכמים [ראה שריבטן]) וגם עבר (סגל,
§ 228), מפני שדרכו של הבינוני להמשיך את הזמן של פועל מפורש אחר הבא
בסביבתו. לכן הביטוי בשלמותו יש לו אופי של פרפקט, כלומר מתאר מצב שלאחר
השלמת פעולה, וזמנו יהיה זמן שיש בו מן העתיד ומן העבר, זאת אומרת אחד מזמני
הביניים: בהקשר של עבר עשוי יהיה להביע עבר מאוחר, ובהקשר של עתיד עשוי יהיה
להביע עתיד מוקדם; איזה משני הזמנים האלה מובע בכל הקשר והקשר, ייקבע על-פי
פועל מפורש שיבוא לפניו: קטל או היה קוטל מצד אחד, קוטל או יקטול מצד שני;
ובהיעדר פועל מפורש יתפרש הזמן לפי בחנים סמנטיים. נפרש את דברינו ונדייק יותר
להלן, עם הבאת המובאות.

חשוב להבדיל בין ההוראה המתוארת בסעיף זה להוראה ג: כפי שכבר אמרנו,
המשנה 'זית שנמצא עומד בין שלוש שורות' אומרת שיש זית העומד בין שלוש שורות,
ואילו 'נמצא מדייר' (שבי' ג, ד – ראה להלן את המשנה ביתר שלמות) אינו שווה אל
'הוא מדייר' ולא אל 'ראו אותו מדייר', אלא משמעותו 'יהיה במצב של מי שדייר'. אין
צורך לומר שמקרי הגבול מרובים הם, בעיקר מחמת האופי הדור-משמעי של הבינוני,
העשוי להיות הן פועל הן תואר. נעיין במשנה זו:

נותן (או)רכו [של לחם הפנים – ג"צ] כנגד ר(ו)חבו שלשלחן וכופל טיפחיים ומחצה
מיכן וטיפחיים ומחצה מיכן, נמצא (או)רכו ממלא רחבו שלשלחן (מנ' יא, ה).
אפשר היה לפרש שאורך הלחם נמצא במצב של מי שמילא את רוחב השולחן, אולם
יותר נראה לנו שכאן 'ממלא' הוא תואר, ו'נמצא ממלא' פירושו שאורך הלחם שווה
לרוחב השולחן וממלא אותו. גם משנה זו דור-משמעית:

מקה שיש בו ארבעים סאה חסר אחת [נ]נפל מהם [מאבני ברד – ג"צ] סאה לתוכו
והעלתו, נימצא[ן] מעלין ולא פוסלין [מק' ז, א].

אפשר לבאר 'נמצאו מעלין ולא פוסלין' הן כעבר מאוחר (they would be filling the miqweh) and they would not be rendering it invalid
התברר שאבני הברד הן מאותם הדברים אשר טיבם להיות משלימים את המקוה ולא
פוסלים אותו. וההבנה האחרונה נראית עדיפה, לאור הרישא של המשנה:
יש מעלין את המקוה ולא פוסלין, פוסלין ולא מעלין, [לא] מעלין ולא פוסלין.

הוראה זו מצאנו במשנה 16 פעמים, ו-90 פעם בתיבורי התנאים שבדקנו, והיא אינה במקרא כלל. לגביה תופסת ביתר תוקף ההנחה שהבענו באשר להוראה ג, שהיא באה לתנאים מן הארמית כתרגום שאילה של 'השתכח' — אע"פ שאפשר לראות גם אותה כהתפתחות פנימית, כוח הביטויים הדו-משמעיים כגון השניים שעתה הבאנו. אולם שכיחותה בארמית מסייעת להנחתנו. יאסטרוכ (ערך שכח II) מביא דוגמה אחת מתרגום יונתן וכותב שכאן 'השתכח' = עברית נמצא', וזו הדוגמה:

ופסק להן מנא בשתיסר בניסן, השתכחו אכלין ית מנא בזכותיה דמשה כתר דשכיב תלתין ושבעא יומין (תרגום יונתן דב' לד: ח).

אולי גם זו דוגמה לענייננו:

מייתו תרין ססוון חיורין ומרכיבין על תריהון ודין אזלא ברא ודין אזלא ברא ומשתכח לא צייד כלום (ירושלמי ב"ב ח, ה = טז ע"ב)

המתפרשת *he will have caught (obtained) nothing* ... (אבל גם: נמצא שלא צד (דבר).

להלן נביא מספר דוגמות מלשון התנאים, ונמיין אותן לשתי קבוצות:

ד1. 'נמצא עושה' בהקשר של עתיד;

ד2. 'נמצא עושה' בהקשר של עבר.

4. 'נמצא עושה' בהקשר של עתיד

א. במשנה

נביא עתה את כל המשניות המכילות את הסינטגמה הנדונה בהקשר של עתיד, בהוראת עתיד מוקדם או עתיד מושלם, ובצדן נביא את תרגומן לאנגלית, לשם הבהרתן. נשתמש בלשונו של Danby בתרגומו למשנה, אגב השינויים הדרושים בצורות הפועליות. כי דאנבי לא הבחין בתופעה שאנו דנים בה, והעביר לאנגלית 'נמצא עושה' בדרכים שונות וללא עקיבות. רק במקום אחד השתמש ב-*future perfect* (שבי' ג, ד). אולם גם הוא הרגיש שאין כאן ל'נמצא' משמעות משלו, ורק בשתי משניות השתמש בפועל *to be found* כדי לתרגם 'נמצא' (ב"מ ה, ט; סנה' ו, ד). ויש לציין שאחרי שתרגם את הביטוי 'ונמצא שם שמים מתחלל' שבמסכת סנהדרין *the Name of Heaven was found profaned* חזר ותרגמו *the Name of Heaven be profaned* כאשר בא שנית במסכת אבות.

(1) נותנין [את] המעושר למי שאינו מעושר ואת שאינו מעושר למעושר, נימצאו כל

האדם אוכלין מתוקן (דמאי ג, א). = *...thus all will have eaten of what is duly tithed*

(2) המדייר את שדיהו ועושה סהר לבית סאתים, עוקר שלוש רוחות ומניח את

האמצעית, נמצא מדייר בית ארבעת סאים (שבי' י, ד). = *...thus four seah's space will have been used for a cattle-fold*

(3) תולה כפיפות בצוארי בהמה ונותן לתוכן מאותו המין, נמצא לא זומם את הבהמה

ולא מאכיל את התרומה (תר' ט, ג). = *...thus he will have not muzzled the cattle and will not have given them heave-offering to eat*

- (4) מי שהיו מקצת בניו טמאים ומקצתן טהורים, מניח את הסלע ואומ' מה שטהורים שותים סלע זו מחוללת עליו, נימצאו טמאין וטהורין שותים מכד אחת (מ"ש ב, י). = thus clean and unclean will have drunk from the same jar ...
- (5) מי שהיו לו מעות בירושלם וצרך להם, ולחבירו פירות, אומ' לחבירו הרי המעות האלו מחוללין על פירותיך, נימצא זה אוכל פירותיו בטהרה (וזה אוכל פירותיו בטהרה) והלא עושה צורכו במעותיו (מ"ש, ג, ג). = thus the one will have eaten his produce in cleanness and the other will have done his business with his money
- (6) כיצד יעשה? מוליכו בראשון מחשיך עליו נוטלו ובא לו, והשני מחשיך עליו אוכלו ובא לו, נמצא מישתכר בהליכתו ומישתכר בעירובו (עיר' ג, ו). = thus ... he will have secured the benefit both of his journeying and of his erub
- (7) מי שבא בדרך והיה ירא שמה תחשך והיה מכיר אילן או גדר ואמ' [...] שביתתי בעיקרו, מהלך ממקום רגליו ועד עקרו אלפים אמה ומעיקרו ועד ביתו אלפים אמה, נמצא מהלך משחשיכה ארבעת אלפים אמה (עיר' ד, ז). = thus he will have travelled four thousand cubits after it has become dark
- (8) שלח לו רבן גמליא' אם מעכב אתה את הרבים נמצאתה מכשלן לעתיד לבוא (ר"ה א, ו). = if you restrain the multitude you will have put a stumbling block in their way for the future
- (9) ואו' אם טמא הייתי העולה הראשונה נדבה וזו חובה, אם טהור הייתי העולה הראשונה חובה וזו נדבה, וזה שאר קרבני. אמ' ר' (יוסה) יהושע נימצא זה מביא קורבנותיו מחוצים (נויר ח, א). = R. Joshua said: he will have brought his offerings piecemeal
- (10) שאין לך אומנות שהיא עומדת לאדן אלא בנערותו בלבד, אלא אם בא לידי חולי או למידה שלייסורין או יכנס לימי זיקנה ואין (ואין) יכול לעמוד במלאכתו נמצא מת ברעב (קיד' ד, יד). = he will be dead of hunger ... (ראה יאספרסן, 1931, § (4.5(2)).
- (11) לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשינו דמים, שמא יוקירו החיטין ונמצאו באות לידי ריבית (ב"מ ה, ט). = and they will have been partakers in usury
- (12) כלומר [אומרים הבריות — ג"צ] מפני מה זה תלוי? מפני שקילל את השם, נמצא שם שמים מתחלל (סנה' ו, ז). = and the Name of Heaven will have been profaned
- (13) וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו, ונמצא שם שמים מתחלל (אבות א, יא). = and the Name of Heaven will have been profaned ...
- (14) וכהן שהיקריב מחצה בשחרית ומת, ומינו כהן אחר תחתיו, לא יביא חצי עישרון מביתו (ולא) [וחצי עישרון] ועדיף הנוסח שלפני התיקון — ג"צ] עישרון שלראשון, אלא מביא עישרון שלם וחוצהו ומקריב מחצה ומחצה א(ב, ד), נימצא שני חציין קריבין ושני חציים אובדים (מג' ד, ה). = thus two halves will have been offered and two halves will have been suffered to perish

(15) אמ' הרי הוא שלי באסר [...] אומרין לו הגיעתכה, נימצא מפסיד אסר ושדהו

לפניו (ערכ' ה, א). = thus he will have lost an issar and the field will =

still be his

רק פעם אחת נמצא במשנה 'נמצא עושה' אחרי קטל, ועליה ידובר במקומה. ההוראה של עתיד מוקדם ברורה בדוגמה (8). פירוש דברי רבן גמליאל הוא שאם רבי עקיבה ימשיך לעכב את העדים בדרכם לירושלים כאשר אין צורך בהם, סופו של דבר שהם יימנעו מלבוא לבית-דין גם כשיהיה צורך בהם: הפעולה של רבי עקיבה היא בעתיד ביחס לזמן שבו נאמרו דבריו של רבן גמליאל, אך קודמת היא להימנעות של העדים מלבוא. בדוגמה (13) ההוראה היא עתיד מושלם: ברור ההבדל בין 'ישתו... ימותו', פעולות חד-פעמיות, לבין 'נמצא מתחלל' המבטא תוצאת הפעולות האלה, והוא פעולה גמורה ומתקיימת לעד: שם שמים נשאר מחולל. הפעלים הראשונים מביעים עתיד פשוט, 'נמצא מתחלל' עתיד מושלם, הוא דינה של דוגמה (2): בעל השדה 'עוקר... מניח', פעולות קצרות שיעשו בזמן, ועל-ידי זה 'נמצא מדייר', יימצא במצב של מי שדייר.

בכל המשניות האלה הביטוי 'נמצא עושה' מביע עתיד מוקדם או עתיד מושלם — וכבר הבאנו את דברי יאספרסן האומר שבדרך כלל אין פרדיגמות נפרדות לשני זמנים אלו. אולי יש להוציא מכלל זה את המשניות (1), (4) ו-(5), שאפשר להבין בהן את הצירוף הנדון כעתיד מאוחר, ואז יהיה תרגומן:

(1) ... thus all will be going to eat of what is duly tithed.

(4) ... thus clean and unclean will be going to drink from the same jar.

(5) ... thus the one will be eating... and the other will be going to do...

אבל מדוע לתת את דברינו לשיעורים?

בסיכום ניתן לומר שבמשפטים מן הסוג הזה מתוארות שתי פעולות, ושתיהן בעתיד; אלא שיש הפרש ביניהן, הראשונה מבוטאת בעתיד פשוט, והשנייה בעתיד בעל גוון מיוחד, שיש לו שלוש אפשרויות: 'נמצא עושה' מתאר פעולה קודמת לחברתה (עתיד מוקדם), או מצב שיתקיים לאחר שתיעשה הפעולה הראשונה (עתיד מושלם), או אולי פעולה שתבוא אחר חברתה (עתיד מאוחר). יש להוסיף שבכל הדוגמות (וגם באלה שנביא להלן) 'נמצא עושה' מבטא תוצאה, כדבריהם של שרביט (עמ' 125) ושל מישור (עמ' 67), וכדרכו של הפרפקט (יאספרסן, עמ' 269).

ב. בשאר חיבורי התנאים

פעמים שאדם קורא אותה [את פרשת שמע — ג"צ] שתי פעמים כלילה, אחת עד שלא [עלה] עמוד השחר, ואחת משעלה עמוד השחר, ונמצא יוצא ידי חובתו של יום ושל לילה (תוספתא ברכ' א, א, ליברמן עמ' 1). = ... he will have fulfilled his duty... מי שכבש זחיו (בטיט) בטומאה ומבקש לתורמן בטהרה, מביא משפין שאין כפיו כביצה ומניחו על פי החבית, ומביא זתים ונותן לתוכו, ותורם, נמצא תורם מן הטהור על הטמא ומן המוקף (תוס' תר' ג, יח, ליברמן עמ' 121). = ... he will have tithed... אם ורעו מתחלה לזרע, ומקצתו השריש לפני ראש השנה ומקצתו השריש לאחר ראש השנה, [...] כונס גרנו לתוכו ומעשר הימנו עליו. נמצא מעשר מן החדש על החדש,

ומן הישן על הישן (תוס' שבי' ב, ה, ליברמן עמ' 170). = ...he will have tithed...
 אמרה שמה ילמוד יצחק בני כך, וילך ויעבד כך, ונמצא שם שמים מתחלל בדבר
 (תוס' סוטה ה, יב, ליברמן עמ' 181). = ...the Name of Heaven will have been
 profaned...

אמר רבי עקיבא: מה למכשירי שחיטה אחר שחיטה, שכן דחת שחיטה את השבת,
 ידחו מכשירי שחיטה לפני שחיטה את השבת, שכן לא דחת שחיטה את השבת. ועוד
 שמה יערע בו פסול, ונמצא חלל את השבת ולא עשה [פסח — ליברמן]. (תוס' פס' ה,
 א, ליברמן עמ' 167, כ"י וינה. כ"י ארפורט ובבלי פס' סט ע"א גורסים: נמצא מחלל
 את השבת למפרע). = ...moreover, if some kind of unfitness will occur he =
 will have desecrated the Shabbat beforehand

ר' אליעזר ביקש ללמוד ממכשירי שחיטה של קרבנות ציבור הדוחים את השבת, שגם
 מכשירי שחיטה של קרבן פסח דוחים את השבת — אף על פי שאלו, כגון מיחוי
 הקרביים או הקטר החלבים, באים אחרי השחיטה, ואלו, כגון עשיית סכין, באים לפני
 השחיטה. על זה השיב רבי עקיבא שלא דומים מכשירי השחיטה הבאים אחרי
 השחיטה עצמה כבר דחתה את השבת ומהווים עמה מצווה אחת, למכשירי
 השחיטה הבאים לפני השחיטה. והוסיף: אם בשעת השחיטה ימצא פסול בקרבן,
 יתברר שלא שחט את הפסח ועשיית המכשירים היתה חילול שבת; כלומר, בשעת
 השחיטה יתברר שחילל את השבת. חילול השבת וגילוי הפסול שניהם בעתיד, אבל
 חילול השבת קודם הוא, וכך הודגש בכ"י ארפורט על ידי תואר הפועל 'למפרע'.

המגרש את אשתו, ואמ' לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני, ר' ליעזר מתירה
 לינשא לכל אדם, חוץ מאותו איש [...] אמ' ר' טרפון: הלכה ונשאת לאחיו ומת
 בלא ולד, היאך זו מתיבמת לו? נמצא מתנה על מה שכת' בתורה (תוספתא גיט'
 ז, א, ליברמן עמ' 272 = ספרי דברים רס"ט, הורוביץ—פינקלשטיין עמ' 289). =
 ...how will she accomplish the levirate marriage? He will have put a
 condition on what is written in the Tora כאשר אשה זו תזדקק לייבום,
 יתברר שכבר מנע אותה ר' אליעזר מלהתייבם.

דוגמות נוספות בתוספתא: ונמצא מתפלל ביום (ברכ' א, ב); נמצא מעשר מן
 המתוקן על שאינו מתוקן (דמיי ד, א); נמצאו מחליפין ואין מחליפין (מ"ש א, ב);
 נמצאת זו מטמאתה (פס' א, ו); נמצאתי עובר על לא תעשה (פס' ג, ז [2×]); נמצאו
 אוחזין (פס' ט, א); נמצאו תורמין מן הישנה (שק' ב, ד); נמצא שוקל עם בניי בכל
 (שק' ב, ה); נמצא זה חולץ לאמו (יב' יב, ד); נמצא אדם חולץ לאחותו (שם); נמצא
 אדם זה חולץ לבתו (יב' יב, ה); לא נמצא שם שמים מתחלל בדבר (סוטה ה, יב);
 נמצא זה איש נושא את בתו (קיד' א, ד); נמצא כל העולם מתמזרין (שם); נמצאתה
 פוגם (סנה' ד, ב); נמצאו ישראל מברכין (הור' ב, יג); נמצאתי עובר (זב' ח, כג [2×]);
 נמצאת מבריה (נידה ב, ט); נמצאתה מונה (נידה ד, ח; ד, טז [2×]).

[זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אתו עשייתה האפה סלת מנחה
 תמיד מחציתה בבקר ומחציתה בערב (ויק' ו: יג)] — כהן שהקריב מחצה שחרית
 ומינו כהן אחר תחתיו, יכול יביא [חצי — ג"צ] עשרון מביתו? תלמוד לומר 'מחציתה
 בבקר ומחציתה בערב', מחציתה משלם מביא בערב. כיצד הוא עושה? מביא עשרון

שלם וחוציהו, מקריב מחצה ומחצה אכר. נמצאו שני חצאים קריבים ושני חצאים אובדים (ספרא צו, וייס עמ' לא, ב = מנ' ד, ה, מספר 14 לעיל).
 כהן אחד הקריב מחצית העשרון בבוקר והכהן שנתמנה אחריו הקריב מחצית עשרון בערב — כל אחד משני החצאים בא מעשרון שלם, והמחצית השנייה של כל עשרון תאכר. לאחר הפעולות האלה, נגיע למצב שבו 'שני חצאים הוקרבו ושני חצאים אכרו' — 'נמצאו קריבים', 'נמצאו אובדים', מביעים עתיד מושלם.
 עוד בספרא: נמצאת מקיים (נגעים, וייס עמ' ס, ב $[2 \times]$); נמצא פורש מן העבירה (קדושים, וייס עמ' צג, ד).

היו בביתו של אדם חמש זכרים או חמש נקבות, היה יושב ומצפה ואומר: אי לי שמא לא ירד המן למחר ונמצינו מתים ברעב! (ספרי במדבר פ"ט, הורוביץ עמ' 90). =
 ...we shall be dead of hunger
 עוד באותו מדרש: נמצאת מקיים (פ"ד, עמ' 80 $[2 \times]$; פ"ד, עמ' 83 $[2 \times]$); נמצאו הופכים (פ"ט, עמ' 90); נמציתי מפסיד (ק"ה, עמ' 103); נמצית מקיים (ק"ד, עמ' 123 $[2 \times]$); ונמצאתי בוש (ק"ט, עמ' 143 $[2 \times]$); נמצאת מקיים (קל"ב, עמ' 174 $[2 \times]$).

אמרו להם בית שמאי [לבית הלל — ג"צ]: מפני מה אתם אומרים [אין נודרים לנזירות — ג"צ]? שלא ילמוד לאכול משל בריות? אם אינו נזיר והוא אומר נזיר אני נמצא מונע עצמו מלשתות יין ומליטמא למתים בשביל לאכול סעודה אחת (ספרי זוטא ו, יג, הורוביץ עמ' 244).

לפי פירוש המהדיר הורוביץ, בית הלל סבורים שלא ראוי לומר 'אני נזיר' מפני שיש לחשוש שהאדם אומר כן רק כדי שיביאו אחרים את הקרבנות בשבילו ויהנה מן השלמים, ובית שמאי סבורים שאין אדם מסגף את עצמו שלוש יום בשביל סעודה אחת. פירוש הדברים: האומר 'נזיר אני' יהיה במצב של מי שנמנע מיין.

בזמן שהיו נוסעין היה עמוד הענן נעקר ממקומו על פי המקום ולא היה לו רשות להלוך עד שיאמר לו משה, [אם תפרש כן — ג"צ] נמצאת מקיים על פי ה' ועל פי משה (ספרי זוטא י, לה, הורוביץ עמ' 266–267).
 ולא תטמא את אדמתך ונמצא שם שמים מתחלל (ספרי דברים רכ"א, הורוביץ—פינקלשטיין עמ' 255 — בחילופי נוסחאות).

עוד בספרי דברים: נמצא מזכה את החייב (י"ז, עמ' 28); נמצא מפרנסו (שם — בח"ג); נמצא זה משבח (י"ז, עמ' 29); נמצא שם שמים מתחלל (רכ"א, עמ' 254); נמצא מתנה על מה שכתוב בתורה (רס"ט, עמ' 289). במכילתא דר' ישמעאל רק דוגמה אחת: נמצאת ממעט (הר"ר, עמ' 1). במכילתא דרשב"י אין דוגמות.

5. 'נמצא עושה' בהקשר של עבר

'נמצא עושה' בהקשר ברור של עבר שכיח הרבה פחות מאשר בהקשר של עתיד, שדנו עליו בסעיף הקודם: במשנה הוא בא פעם אחת בלבד לעומת 15 פעמים בעתיד, בתוספת 6 פעמים כנגד 29, ובסך הכול בחיבורי התנאים שבדקנו 20 פעמים לעומת 70, כלומר ביחס של 1 ל-3.5. בכל עשרים ההלכות או הדרשות שבא בהן הביטוי

נמצא עושה' מתוארות שתי פעולות, ושתייהן בעבר: אלא שפעולה אחת היא מוקדמת, והפעולה השנייה היא מאוחרת, והיא המשך של הראשונה, מבחינה זמנית ממש או מבחינה הגיונית. לעתים, במקום פעולה אחת מוקדמת יש כמה פעולות המהוות יחד מעשה אחד. נמצא עושה' מבטא בכל המקרים האלה עבר מאוחר.

- (1) בא לו לדופן השמאלית, הניח בה שתי צלעות רכות מלמעלן ושתי רכות מלמטן, וכן היה מניח בחברתה, נימצא מניח בשתייהן שתיים שתיים מלמעלן שתיים שתיים מלמטן (תמיד ד, ג). = He came to the left flank, (and) he left with it two tender ribs above and two tender (ribs) below, and in like manner he would leave with the other (flank). (Thus) with both (flanks) he was to leave (or: he would be leaving) two (ribs) each above and two (ribs) below each
- (2) כוס היה ממלא מדם התערובות וזורקן זריקה אחת על גבי המזבח, שאם נתערב דמו של אחד מהן [של הפסחים — ג"צ] נימצא זה מכשירו (תוספתא פס' ד, יב, ליברמן עמ' 164). = ...if the blood of one of them had mixed (with it), this was to make it (or: this would be making it) ritually fit
- (3) בני חבורה שטעו ואכלו פסחיהן של חבריהן, אומרין להן אכלו את שלנו. אכלו את שלהן, ונמצא יכולת בעורו של אחד מהן, צריכין לעשות פסח שני. עשו פסח שני וטעו ואכלו פסחיהן של חבריהן, אמ' להן אכלו את שלנו. אכלו את שלהן ונמצאת יכולת בעורו של אחד מהן, צריכים לעשות פסח שני. נמצאו אוכלין ארבעה פסחים וידי חובתן לא יצאו (תוספתא פס' ז, יז, ליברמן עמ' 182). = ...they would be eating four Passover-offerings and they would not have fulfilled their duty
- (4) משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושכללה והתקין בה את הסעודה ואחר כך הכניס את האורחין, כעס עליהן, אמ' לשמש ונטל את הנר מלפניהן, ונמצאו כולן יושבין בחשיכה (תוספתא סוכה ב, ו, ליברמן עמ' 263). = ...he got angry with them, and ordered the servant to take away the lamp, and all would be sitting in darkness
- (5) אמרנו לו לר' מאיר: מפני מה זכין לעבד שלא בפניו? אמ' לנו: אינו אלא חוב הוא לו, שאם היה עבד כהן נמצא פוסלו מן התרומה (תוספתא גיט' א, ה, ליברמן עמ' 247). = ...if he was the slave of a priest he would be making him unfit to eat terumah
- (6) דן את הדין זיכה את הזכאי חייב את החייב. אם חייב את העני מוציא ונותן לו משלו. נמצא עושה צדקה עם זה ודן את זה (תוספתא סנה' א, ד, צוקרמנדל עמ' 415). = ...he would be doing charity with one of them and he would be judging the other one
- (7) דן את הדין זיכה את הזכאי חייב את החייב, נמצא עושה צדקה עם החייב שמוציא גזילה מתחת ידו ודין עם הזכאי שהוא מחזיר לו את שלו (תוספתא סנה' א, ה, צוקרמנדל עמ' 415). = ...he would be doing charity with the guilty one, by taking away from him the stolen goods, and justice with the righteous one, by giving him back his property

- (8) היה ר' ישמעאל אומר: הא אם אמרת כן נמצאת אתה עושה ניסן שני (מכילתא פסחא ב, הו"ר עמ' 8). = a you would be making if you said this ...
second Nisan
- (9) היו בתוך הבית ובקעה עליהם הקורה ויוצאים לחוץ, היו בחצר וירדו גשמים עליהם ונכנסו בתוך הבית, נמצאו אוכליו אוכלין אותו בשני מקומות (מכילתא פסחא ט"ו, הו"ר 55). = those who ate it would be eating it in ...
two places
- (10–11) משל למה הדבר דומה לאחד שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק. יצא והביא לו דג מן השוק מבאיש. אמר לו: בגזירה או תאכל הדג או תלקה מאה מכות או תתן לי מאה מנה. אמר לו הריני אוכל. התחיל לאכול לא הספיק לגמור עד שאמר הריני לוקה. לקה ששים לא הספיק לגמור עד שאמר הריני נותן מאד מנה. נמצא אוכל את הדג ולוקה ונותן מאה מנה (מכילתא בשלח א, הו"ר 86 = מכילתא דרשב"י יד, ה, אפ"מ עמ' 49). = he was to eat the fish, to be ...
flogged, and to give a hundred mina
- (12) מגיד שהיו ישראל נרתעים לאחוריהם שנים עשר מיל וחוזרין לפנייהם שנים עשר מיל, הרי עשרים וארבעה מיל על כל דיבור ודיבור. נמצאו מהלכים באותו היום מאתיים וארבעים מיל (מכילתא בחודש ט', הו"ר 236). = they would ...
be walking that day two hundred and forty miles
- (13) אבל המתגנב מאחר חבירו והלך לשנות בדברי תורה אף על פי שנקרא גנב הרי זה זכה לעצמו, ועליו הוא אומר 'לא יכוזו לגנב כי יגנובו' (מש' ו: ל). לסוף נמצא מתמנה על הצבור וישלם שבעתיים' (שם לא), שנאמר 'את כל הון ביתו יתן' (שם) (מכילתא נזיקין י"ג, הו"ר 296). = at last he was to be appointed ...
public officer...
- (14) משלו משל למה הדבר דומה. לאחד שנטל את המקל והכה בו שני בני אדם, ונמצאו שניהם מקבלין את הפציעה מתחת יד המקל (מכילתא דרשב"י ג, ז, אפ"מ עמ' 1). = both of them were to be wounded by the rod ...
- (15) ר' אלעזר אומ' יודן היה אומר במילת היה [רוצעו שמה כהן ונמצא פן] סלו מן העבודה (מכילתא דרשב"י כא, ו, אפ"מ עמ' 163). = he would bore his ear-lobe, lest he was a priest and he would be making him unfit for the Temple service
- (16) רבי אליעזר בן יעקב אומר: מתוך שהוא בא על נשים הרבה ואינו יודע על איזה מהם בא, והיא שקיבלה מאנשים הרבה ואין יודע מאיזה מהם קיבלה, שגג ונשא לבתו, שגג והשיאה לבנו. נמצא הוא נשוי לבתו ובנו לאחותו. נמצא ממלא את העולם ממזדים (ספרא קדושים, וייס עמ' צ, ד). = by mistake he took his own daughter as his wife, by mistake he took her as wife for his son, so that he was married to his daughter and his son to his sister, and he would be filling the world with bastards
- (17) 'ותם לריק כחכם' (ויק' כו: כ) — [...] זה שהוא משיא את בתו ונותן לה ממון הרבה ולא הספיקו שבעת ימי המשתה לצאת עד שמתה בתו, נמצא קובר את בתו ומאבד את ממונו (ספרא בחוקותי, וייס עמ' ק"א, ד). = 'And your strength shall be spent in vain' (...) This is said of a man who gave his daughter in marriage and gave her a large amount of money,

but before the seven days of the wedding feast were through, his daughter died: he would be burying his daughter and losing his money

(19–18) אמרו: כשהיו ישראל מחלקים את הארץ הניחו דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, אמרו כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו. נתנוהו ליונדב בן רכב חלק בראש, והיו אוכלים אותו ארבע מאות שנה וארבעים שנה, שנאמר 'יהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים' (מל"א ו:א), צא מהם ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, נמצאו אוכלים אותו ארבע מאות וארבעים שנה (ספרי במדבר פ"א, הורוביץ עמ' 77 = ספרי דברים, הורוביץ-פינקלשטיין עמ' 412). ...they were to ...
enjoy it for four hundred and forty years

(20) 'אשה ריח ניחח לה' (במ' טו:י) — על גבי ספלים. אתה אומר על גבי ספלים או אינו אלא על גבי האשים? אם אמרת כן נמצאת מכבה את המדורה (ספרי במדבר ר"ז, הורוביץ עמ' 110). ...if you said that you would be =
4putting out the Altar fire

ברוב המקרים האלה (מספרים 2, 4, 5, 8, 13, 15, 16, 17, 20) המשפט הפותח ב'נמצא עושה' מתאר פעולה המאוחרת בזמן לפעולה שתוארה לפניו, והנובעת ממנה, ובאחד המקרים (מספר 13) יחס זמני זה אף הובלט על-ידי תואר הפועל 'לסוף'. פעמים אחדות (מספרים 6, 7, 14) 'נמצא עושה' מציע מסקנה הגיונית של הפעולה המתוארת לפניו, כן, החלה בו בזמן עמה, והוא מעין פנים אחרות שלה. בכמה מקרים (מספרים 1, 3, 9, 10–11, 12, 18–19), אחרי שתואר מעשה הכולל כמה פעולות, 'נמצא עושה' מציע מעין סיכום, כלומר הוא מתאר את כל הפעולות כמעשה אחד, הנוצר מהצטרפותן יחד, ואשר יושלם עם עשיית האחרונה שבין הפעולות האלה.

בדוגמה 13 מובאים דברי משלי (ו:ל–לא) 'לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב. ונמצא ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן'; ברור שהמלים 'ונמצא ישלם' אינן מצטרפות לביטוי הדומה לאחד הביטויים שאנו עסוקים בהם, אלא יש לקרוא: אם הגנב נמצא (משמעות א שלנו!) — ישלם שבעתים.

בדוגמה 16 בא 'נמצא' פעמיים: 'נמצא הוא נשוי' — הוראה 3; 'נמצא ממלא' — הוראה ד.

6. 'נמצאת אומר', 'נמצאנו למדים'

אלו הם שני צירופים כבולים, ביטויים טכניים של הדיאלקטיקה של התנאים (ראה באכר, עמ' 79–80), הבאים להציע מסקנה של דברים שנאמרו לפניהם, ונראה לנו אותם יש להבין כמבטאים עבר מאוחר: כיוון שאמרת כך, היית חייב להמשיך ולומר כך (או: נמצאת כמי שיאמר כך); כיוון שהפסוק אמר כך, היינו חייבים ללמוד ממנו כך וכך. כלומר: 'נמצאת אומר' = you would be saying = 'נמצאנו למדים' = we would be learning.

לשני הביטויים תפוצה מיוחדת בחיבורי התנאים, והיא בוודאי אינה מקרית (ראה טבלה בסעיף התוכף): הם אינם באים כלל במשנה; 'נמצאת אומר' שכיח בתוספתא ובספרא ונדיר בספרים האחרים; 'נמצאנו למדים' אינו בא בתוספתא ובספרא והוא מצוי בשאר מדרשי ההלכה (אלו מבית מדרשו של ר' ישמעאל, לדברי באכר שם). להלן דוגמות אחדות:

ניסוך המים כל שבעה, ר' יהודה או' כל שמונה, אלא שר' יהודה או' בלוג היה מנסך כל שמונה, וחכמים אומ' שלשת לוגין. נמצאת או' המרבה במים ממעיט בימים והמרבה בימים ממעט במים. (תוספתא סוכה ג, טז, ליברמן עמ' 271).
שחיטה בכלי, מליקה ביד. נמצאת אומר כשר במליקה פסול בשחיטה, כשר בשחיטה פסול במליקה. (תוספתא חול' א, יב, צוקרמנדל עמ' 501; ושם, הלכות יג-כד, עוד 10 דוגמות כיוצא בזאת).

'כי פשה' (ויק' יג:נא) זה פיסיון הסמוך, כל שהוא. ומנין לרבות את הרחוק? תלמוד לומר 'בגד'. יכול כל שהוא? נאמר כאן 'נע' ונאמר להלן 'נע', מה נגע האמור להלן כגריס אף כאן כגריס. נמצאת אתה אומר הפיסיון הסמוך כל שהוא, והרחוק כגריס. (ספרא נענים, וייס עמ' סח, ד - ט, א).

לפעמים 'נמצאת אומר' אינו מציע כלל מתוך פרטים שנאמרו, אלא מציע תמונה מלאה אחרי שנזכר פרט אחד ממנה. אחרי שהמכילתא דנה בנביא יונה, היא מרחיבה ומסכמת:

נמצאת אתה אומר שלשה בנים הם: אחד תבע כבוד האב וכבוד הבן, ואחד תבע כבוד האב ולא כבוד הבן, ואחד תבע כבוד הבן ולא כבוד האב. ירמיהו תבע כבוד האב וכבוד הבן [...], אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן [...], יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב [...]. (מכילתא פסחא, הו"ר עמ' 4).

'נמצאנו למדים' בא כרגיל כדי לנסח כלל שנלמד מפסוק או מדרשה:
'ונתת מהודך עליך' (במ' כז:כ) — מהודך ולא כל הודך, נמצינו למדים פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה (ספרי במדבר ק"מ, הורוביץ עמ' 186).
ר' יהודה בן בתירה אומר: נאמר בשני 'ונסכיהם' (במ' כט:יט) ונאמר בשני 'ונסכיה' (שם לא) ונאמר בשביעי 'כמשפטם' (שם לג), מ"ם יו"ד מ"ם הרי מים. נמצינו למדים לנסוך המים מן התורה (ספרי במדבר ק"ג, הורוביץ עמ' 196).

אין להכחיש שאפשר היה לבאר את שני הביטויים בדרך אחרת, ולראות בהם הווה מושלם: לעומת 'אמרת', 'למדנו', המתארים פעולות החלות לשעתן, 'נמצאת אומר', 'נמצאנו למדים', מתארים מסקנות המתקיימות לעד מתוך דברים שנאמרו מקודם להם. היינו יכולים לומר, בדומה לדברי יאספרסן שהבאנו למעלה (§ 2), שהביטוי 'נמצאת אומר' (you have said) פיירושו כך אמרת, וכך אתה סבור עכשיו, ואילו 'אמרת' (you said) אינו מביע כלום על עמדתך בזמן הזה; 'נמצאנו למדים' (we have learned) אומר כך למדנו וכך אנו יודעים עכשיו, ואילו 'למדנו' (we learned) אינו אומר דבר על אודות ידיעותינו עכשיו. ואמנם סברתנו הראשונה נראית לנו יותר, והיא משתלבת עם האמור בסעיף הקודם.

רגיל בירושלמי הביטוי 'אשכחת אמר' (כגון שבת יב ע"ד; פסחים לא ע"א; מגילה עג ע"ג — מפי פרופ' סוקולוף; וראה באכר, עמ' 301). מבחינה מורפולוגית דן בו לאחרונה זאב בן-חיים (בן-חיים, עמ' 207).

7. טבלת סיכום

ההיקריות של 'נמצא עושה' לפי משמעויותיהן שבחיבורי התנאים אפשר לסכמן בלוח מספרי זה:

סך הכול	'נמצאנו למדים'	'נמצאת אומר'	27	17	ג	33	ב2	13	א	משמעות (ראה § 3)
230	—	—	1	15	114	5	15	77	3	משנה
341	—	32	6	29	144	7	38	83	2	תוספתא
33	15	4	5	1	4	1	—	—	3	מכילתא דר' ישמעאל
16	3	—	3	—	5	—	1	4	—	מכילתא דרשב"י
45	—	15	2	4	19	—	3	2	—	ספרא
41	11	3	2	13	9	—	3	—	—	ספרי במדבר
10	—	—	—	2	4	—	—	4	—	ספרי זוטא
52	10	2	1	6	18	—	—	15	—	ספרי דברים
768	39	56	20	70	317	13	60	185	8	סך הכול

8. המשמעות של 'נמצא' במילונות ובמחקר

כבר בן־יהודה ציין בין המשמעויות של 'נמצא' אחת שנתחדשה בלשון חכמים, והיא זו שאנו ציינו באות ג, וכן כתב (עמ' 3229):

ובתו"מ נמצא הדבר כך וכך, במשמ' ראו פתאום שהדבר הוא כך וכך: התורם חבית ונמצאת מגולה אבטיח ונמצא נקור (תוספת' תרומ' ד ו). היה בודק את החבית להיות מפריש עליה והולך ואח"כ נמצאת של חומץ (שם ח). המוכר פרה ונמצאת מעוברת (שם ב"מ ח כג). אחד אומר בחמש ואחד אומר בשבע וכו' נמצאת עדותן מכוונת וכו' (שם סנה' ט א). התורם קישות ונמצאת מרה אבטיח ונמצאת טרוחה (משנ' תרומ' ג ח). [וכו']

וכן הבדיל לעצמה את המשמעות ד שלנו (עמ' 2330 א):

*נמצא, נמצאת וכו', במשמ' היוצא מזה, תוצאת הדבר הוא: חכמים הזהרו בדבריכם שמה תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל (אבטליון, אבות א יא). אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (ר"ג, ר"ה א ו). [...] שנה גשמייה יורדין בזמן למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בא' בשבת נמצאת עיסה נאפת כתיקנה ונאכלת כתיקנה שנה שאין גשמייה יורדין בזמן למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בע"ש נמצאת עיסה נאפת שלא כתיקנה ונאכלת שלא כתיקנה שנה גשמייה מרובין למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בבת אחת נמצאו

ריחים טוחנות מן הכור מה שטוחנות מן הקב ונמצאת עיסה אוכלת מן הכור כמו אוכלת מן הקב (ר"א בן פרטא, תענ' יט:). [וכו']
 הרב יהושע קוסובסקי בקונקורדנציה למשנה ערך 'נמצא' בשני ערכים: בראשון (עמ' 1154) כינס את המשפטים שבהם בא הפועל הזה לפי המשמעויות שאנו קראנו להן א' ר"ב, ובשני (עמ' 1156) את אלו המכילים את המשמעויות ג וד שלנו. את הוראת הערך השני הגדיר כך:

מה שענינו התגלה הדבר והתברר במהותו ואיכותו. ועמו בענינו התגלות תוצאה חיובית בדבר. תוצאת מעשה ופעולה קודמת. ועד"ז בא לרוב בעבר במקום בינוני.
 בדבריו 'התגלה הדבר והתברר במהותו ואיכותו' כוונתו כנראה למשמעות ג, ובדבריו 'התגלות תוצאה חיובית' כוונתו למשמעות ד — וכך מתברר מתוך כותרות-המשנה שהעמיד לקבוצות אחדות של מובאות. אלא שהכרעותיו אינן תמיד זהות לשלנו. ויש לשים לב למה שאמר 'ועל דרך זו בא לרוב בעבר במקום בינוני': כיוון שהצירוף 'נמצא עושה' מורה על העתיד, אם כן מדוע 'נמצא, נמצאו' וכו' בקטל? היינו מצפים לבינוני, אשר הוראתו הן הווה הן עתיד.

אז הנה חלוקה לשני ערכים אנו מוצאים בקונקורדנציה לתוספתא. כאן בא ערך 'נמצא (נפעל)' (עמ' 478), ובו הוראות א, ב, שלנו, ואחריו ערך 'נמצא (בינוני)', ובו ההוראות ג, ד. לכאורה מה כאן בינוני? הלא ניתנות בערך זה גם הצורות 'נמצאתה, נמצאת, נמצאו'! לאור מה שכתב בקשר למשנה ('ועל דרך זו בא לרוב בעבר במקום בינוני') נראה שכוונתו בכותרת הערך הזה היא 'נמצא (קטל בהוראת) (בינוני)'.
 החלוקה הזאת חוזרת גם בקונקורדנציות שערך בנו בנימין. במכילתא: 'א. נמצא' (עמ' 858), 'ב. נמצא (מה שבענינו, נתברר)' (עמ' 859); בספרא: 'א. נמצא' (עמ' 1227), 'ב. נמצא (מה שענינו תוצאה)' (שם); בספרי: 'א. נמצא' (עמ' 1260), 'ב. נמצא (מה שענינו תוצאה)' (שם).

במילון החדש של אברהם אבן-שושן, ההוראה מספר 5 היא ההוראה ג שלנו, וההוראה 6 היא ד שלנו, ואצלה כתב: 'בבינוני: נמצא, נמצאת, וכו'. הביא שלוש דוגמות להוראה זו, ובשלושתן צורות שאפשר לשייך אותן לבינוני; האם נעלמו מעיני משפטים דומים שיש בהם צורות קטל ודאיות? או שמא מקרה הוא, ואף הוא התכוון לומר שבהוראה זו משמש קטל כבינוני? לצערי הרב, ידידי אבן-שושן אינו עוד עמנו, שנוכל לשאול אותו.

הבעיה שרמזו עליה הרב קוסובסקי ואבן-שושן, על אודות הזמן של 'נמצא' שבצירוף 'נמצא עושה', נידונה בקיצור על-ידי אבא בנדויד (עמ' 560, הערה), אשר טען שבמבט ראשון אפשר לפרש 'נמצא' שבסינטגמה כעבר מהופך, על דרך המקרא (אך מה נעשה כאשר לא בא עמו ו"ו החיבור?). אך בהמשך דבריו שלל פירוש זה, והניח שצורות אלו צורות מאובנות הן. ולא ברור לנו למה כוונתו: כיצד נוצרו צורות אלו, ואיך התפרשו לפני התאבנותן? מעניינת סברתו האחרונה: 'אף ייתכן שמעיקרו אינו אלא בינוני, כבסורית: משתכח ד-, ואולי בשל עירובי עבר עם בינוני בגזירת נל"א [וראה דברינו בזה ב-§ 3 — ג"צ] נולדה צורת העבר בעברית והיא הרווחת כל כך'. את דבריו הביאו שרביט (עמ' 125) ומישור (עמ' 67-69) — האחרון תוך התנגדות אליהם.

לשיטתנו אין כאן קושייה: אם 'נמצא עושה' מביע בעיקרו זמן שיש בו מן העבר ומן העתיד, כלומר עבר מאוחר או עתיד מוקדם, אין לתמוה אם הוא יכול פועל בקטל גם כשהוראת הביטוי בשלמותו מוסבת לעתיד. וסוף סוף אין לשכוח שגם בעברית שלנו, באין בה צורה מיוחדת לעתיד מוקדם, אפשר לשמוע משפט זה: אם תבוא אליי מחר בצהריים, כבר גמרתי להגיה את המאמר הזה.

רשימה ביבליוגרפית

- באכר = בנימין זאב בכר, ערכי מדרש, תל-אביב תרפ"ג.
בלאו = יהושע בלאו, יסודות התחביר, ירושלים תשכ"ז.
בן-חיים = זאב בן-חיים, 'ערכי מלים, ג', תרביץ נ (תשמ"א) — ספר היובל, עמ' 192–200.
בנדויד = אבא בנדויד, לשון מקרא ולשון חכמים, תל-אביב תשכ"ז–תשל"א.
דאנבי = Herbert Danby, *The Mishnah Translated from the Hebrew*, London = 1933
דיקרו = O. Ducrot, T. Todorov, *Encyclopedic Dictionary of the Sciences of Language*, Baltimore and London 1983
הנמן = גדעון הנמן, תורת הצורות של לשון חכמים על פי מסורת כתב-יד פרמה, תל-אביב תש"ם.
יאספרסן, 1924 = Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, London 1924
יאספרסן, 1931 = Otto Jespersen, *A Modern English Grammar, Part IV: Syntax*, = 1931
Third Volume: Time and Tense, Heidelberg 1931
יואלי = מרדכי יואלי, תחביר עברי, תל-אביב תשכ"ב.
מישור = מרדכי מישור, מערכת הזמנים בלשון התנאים, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"ג.
סגל = משה צבי סגל, דקדוק לשון המשנה, תל-אביב תרצ"ו.
קוסובסקי, משנה = חיים יהושע קוסובסקי, אוצר לשון המשנה, מהדורה מתוקנת ירושלים תשט"ז–תש"ך.
קוסובסקי, תוספתא = חיים יהושע קוסובסקי, אוצר לשון התוספתא, ירושלים תרצ"ג–תשכ"א.
קוסובסקי, מכילתא = בנימין קוסובסקי, אוצר לשון התנאים. מכילתא דרבי ישמעאל, ירושלים תשכ"ה–תשכ"ו.
קוסובסקי, ספרא = בנימין קוסובסקי, אוצר לשון התנאים. ספרא, ירושלים תשכ"ז–תשכ"ט.
קוסובסקי, ספרי = בנימין קוסובסקי, אוצר לשון התנאים. ספרי, ירושלים תשל"א–תשל"ה.
שרביט = שמעון שרביט, 'מערכת ה"זמנים" בלשון המשנה', בתוך: צרפתי ואחרים (עורכים), מחקרים בעברית ובלשונות שמיות, רמת-גן תש"ם, עמ' 110–125.

מהדורות של חיבורי חז"ל

- משנה: כ"י קאופמן, ירושלים 1968.
- תוספתא: צוקרמנדל, ירושלים תשכ"ג (מהדורת צילום); ליברמן, ניו-יורק 1955–1973.
- מכילתא דרבי ישמעאל: הורוביץ–רביץ, פרנקפורט 1928–1931.
- מכילתא דרשב"י: אפשטיין–מלמד, ירושלים תשט"ו.
- ספרא: וייס, וינה 1862.
- ספרי במדבר: הורוביץ, לייפציג 1917.
- ספרי דברים: הורוביץ–פינקלשטיין, ניו-יורק תשכ"ט.
- ספרי זוטא: הורוביץ, לייפציג 1917.
- ויקרא רבה: מרגליות, ירושלים תשי"ג–תש"ך.